

АНОТАЦІЯ

Філіпов О.М. Розвиток зовнішньоторгівельних відносин країн Балтії у складі Європейського Союзу. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 292 Міжнародні економічні відносини. – Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Харків, 2026.

Дисертація присвячена поглибленню теоретико-методичних засад дослідження розвитку зовнішньоторгівельних відносин країн Балтії у складі ЄС та розробленню стратегічних напрямів вдосконалення зовнішньоторгівельної політики України з урахуванням досвіду країн Балтії.

У результаті проведеного дослідження встановлено, що зовнішньоторгівельні відносини становлять складну інтеграційну категорію, що виникла на перетині економічної, правової та політичної наук. Їх сутність полягає не лише у процесах обміну товарами й послугами через державні кордони, а й у формуванні системи економічних, правових та інституційних зв'язків між різнонаціональними суб'єктами в умовах глобальної взаємозалежності. Сучасне трактування зовнішньоторгівельних відносин відображає як традиційні форми обміну матеріальними благами, так і новітні прояви взаємодії у сфері цифрової економіки, послуг і транснаціональних даних.

Історико-теоретичний аналіз еволюції підходів до розуміння зовнішньоторгівельних відносин продемонстрував, що протягом розвитку економічної думки від класичної політичної економії до сучасних теорій цифрової глобалізації сутність цієї категорії зазнавала суттєвих змін. Первісне сприйняття міжнародної торгівлі як нульової суми обміну ресурсами поступово еволюціонувало в напрямі визнання взаємовигідної взаємодії, розширення сфери торгівлі на нематеріальні активи та усвідомлення критичної ролі інституційних чинників у формуванні міжнародної конкурентоспроможності країн.

На основі здійсненого контент-аналізу запропоновано авторське визначення зовнішньоторговельних відносин як системи економічних взаємодій між державами, бізнес-структурами та домогосподарствами, орієнтованої на обмін товарами, послугами, капіталом та даними через національні кордони, що функціонує в рамках глобальних інституційних норм. Запропоноване визначення відображає новітні трансформації світового господарства, підкреслює значення цифровізації й інтеграційних процесів та створює методологічні передумови для подальших досліджень у сфері міжнародних економічних відносин.

З урахуванням недоліків та переваг проаналізованих методів формування єдиного ринку ЄС розроблено концептуальні засади дослідження особливостей формування єдиного ринку у ЄС як ключового чинника економічної інтеграції та розвитку зовнішньоторговельної політики, реалізація яких передбачає: систематизацію еволюції концепцій єдиного ринку ЄС; удосконалення методологічного інструментарію аналізу функціонування єдиного ринку шляхом поєднання неоліберального, інституційного та структуралістського підходів; розроблення структурно-логічної схеми інституційного забезпечення єдиного ринку; поглиблення наукового розуміння механізмів реалізації чотирьох свобод через виявлення їх інституційних інструментів, нормативно-правових основ та специфіки імплементації в державах-членах; уточнення ролі сучасних стратегічних ініціатив і визначення ключових викликів їх реалізації; формування узагальненої моделі впливу єдиного ринку на спільну зовнішньоторговельну політику ЄС; обґрунтування основних проблем функціонування єдиного ринку та визначення інституційно-організаційних механізмів їх подолання, що створює підґрунтя для підвищення стійкості й конкурентоспроможності ЄС.

Встановлено, що методичні підходи до дослідження розвитку зовнішньоторговельних відносин у контексті інтеграційних процесів є багатогранними та еволюціонували під впливом розвитку економічної науки. Показано, що найбільш значущими є неоліберальний, інституційний, структуралістський, історико-еволюційний, регіоналістський та системний підходи. Кожен із них формує власну методологічну рамку для оцінювання

інтеграційних ефектів, пропонуючи відповідні формальні моделі, кількісні показники та інструменти емпіричного аналізу. Разом з тим, жоден підхід не може забезпечити всебічну оцінку інтеграційного впливу окремо, що вимагає комплексної інтеграції методик залежно від специфіки об'єкта дослідження, доступності даних і цілей аналізу.

У результаті узагальнення виявлено, що для дослідження розвитку зовнішньоторговельних відносин країн Балтії у контексті інтеграційних процесів доцільним є застосування комплексного методичного підходу, який включає системний аналіз інтеграційних передумов, оцінювання інституційних трансформацій, побудову моделей інтеграційного впливу, емпіричне моделювання торговельних потоків та стратегічне прогнозування. Такий підхід дозволяє не лише кількісно оцінити вплив членства в ЄС на торговельну динаміку країн Балтії, але й виявити структурні зміни, трансформаційні ефекти та перспективи подальшої зовнішньоторговельної інтеграції в умовах глобальних викликів.

Дослідження передумов та етапів розвитку зовнішньоторговельних відносин Балтійських країн довело, що одним із ключових чинників зростання зовнішньоторговельних відносин Литви, Естонії та Латвії була їхня інтеграція в Європейський єдиний ринок, що забезпечило доступ до широких ресурсів та сприяло розвитку інфраструктури. Крім того, дослідження також вказують на те, що Балтійські країни змогли використати свій досвід для створення ефективних економічних моделей у рамках ЄС.

У роботі запропоновано теоретико-методичні засади дослідження динаміки та структури зовнішньої торгівлі країн Балтії після вступу до ЄС шляхом розроблення інтегрованої системи оцінювання конкурентоспроможності, яка поєднує структурно-динамічний та індексний підходи на основі гармонізованих часових рядів експорту та імпорту у розрізі семи укрупнених товарних груп SITC Rev.4, з урахуванням світових часток, індексу порівняльних переваг, індексу відкритості, торгового балансу у % ВВП і концентраційних показників.

За розрахунками, здійсненими за допомогою запропонованих теоретико-методичних засад дослідження динаміки та структури зовнішньої торгівлі країн

Балтії після вступу до ЄС доведено, що після вступу до ЄС країни Балтії різко активізували зовнішню торгівлю та глибоко інтегрувалися у спільний ринок, а період пікового похваллення на початку поточного десятиліття змінився стабілізацією показників. Структурно відбулася помітна трансформація: Литва поступово відійшла від паливозалежної моделі до переробних, хімічних та агропродовольчих сегментів; Латвія зміцнила збалансовану конфігурацію з акцентом на машини, харчову й хімічну продукцію; Естонія зберегла сталу технологічну спеціалізацію з домінуванням машинобудівної складової. Географія обмінів дедалі чіткіше тяжіє до внутрішньоевропейського «ядра» з опорою на партнерів Центральної та Північної Європи, тоді як роль східного напрямку після недавніх геополітичних подій істотно зменшилася. Концентраційні ризики в експорті Естонії знижуються, що підсилює її стійкість, тоді як у латвійському імпорті вони залишаються підвищеними, попри відносно ширшу диверсифікацію збуту. Загальна відкритість торгівлі дуже висока й циклічна: після хвилі зростання, пов'язаної з цінними та логістичними шоками, настав етап часткового відкату до більш усталених траєкторій. Торгові баланси переважно залишаються від'ємними, проте Литва частіше наближається до рівноваги; покриття імпорту експортом у Естонії є відносно стабільним, а Латвія демонструє стійку імпорту перевагу. Реальні економіки всіх трьох країн зростали швидше за середньоевропейські темпи, а прогнозні оцінки свідчать про наближення до плато з подальшим помірним підйомом. Показано, що Балтія постає як відкрита та орієнтована на ЄС економічна підсистема, чутлива до зовнішніх шоків, але з наростаючою диверсифікацією й підвищенням стійкості торговельних структур.

На підставі дослідження ролі ППІ у розвитку зовнішньоторговельних відносин країн Балтії розроблено науково-методичний інструментарій дослідження взаємозв'язку ППІ та зовнішньої торгівлі кожної з країн Балтії через розробку РРМЛ-гравітаційних моделей з повними фіксованими ефектами експортер×рік та імпортер×рік і within-трансформацією лагових змінних.

З метою кількісного оцінювання ролі іноземних інвестицій у розвитку зовнішньоторговельних відносин країн Балтії використано запропонований науково-методичний інструментарій дослідження взаємозв'язку ПІІ та зовнішньої торгівлі кожної з країн Балтії, і доведено, що ПІІ і торгівля в країнах Балтії є комплементарними: зростання інвестицій посилює торговельні потоки, хоча інтенсивність ефекту різниться між країнами (найвища у Литви, збалансована в Естонії, помірною в Латвії) та каналами (вхідні ПІІ підсилюють продуктивність і включення у ланцюги вартості, вихідні – підтримують експансію збуту й регіональний «інвестиційний мультиплікатор»). Часовий профіль відзначається хвилями підвищеної інвестиційно-торговельної інтенсивності до середини 2010-х і послабленням після 2014 р. під впливом геополітичних шоків; просторово домінує європейське «ядро» (Німеччина, Польща, Скандинавія) зі зростаючими векторами США та Китаю при різкому зниженні ролі РФ. Інфраструктурні проекти TEN-T/CEF/ERDF/InvestEU опосередковано зміцнюють зв'язок $FDI \leftrightarrow Trade$ через зменшення транзакційних витрат доступу до ринків. Політично це означає доцільність підтримки outward-FDI у логістиці, машинобудуванні та ІТ, подальшого поглиблення TEN-T-проектів і таргетованої роботи з ключовими ринками ЄС, США та Китаю.

Проведене дослідження сучасних викликів зовнішньоторговельної політики країн Балтії показало, що у сучасних умовах зовнішньоекономічна політика країн Балтії формується під впливом комплексної дії інтеграційних механізмів ЄС, що охоплюють як валютно-фінансову сферу, так і просторово-інституційні режими (Шенгенська зона, спільний ринок). Водночас запровадження нових регуляторних інструментів ЄС, зокрема CBAM та CSRD, створює додаткові виклики і можливості для трансформації торговельних потоків, що зумовлює потребу у кількісному аналізі їх впливу на експортно-імпорتنу динаміку Естонії, Латвії та Литви.

З метою економетричного оцінювання впливу інтеграційних регуляцій ЄС (таких як участь у євроні, Шенгенській зоні, внутрішньому ринку ЄС, новітні нетарифні регулятори (CBAM, CSRD)) на двосторонні торговельні потоки країн Балтії використано структурну гравітаційну модель із фіксованими ефектами

експортер×рік та імпортер×рік, та доведено, що просторова близькість, інституційна інтеграція та ПШ залишаються ключовими драйверами зростання, тоді як регуляторні механізми сталості стають новим фільтром конкурентоспроможності. Основні виклики зовнішньоторговельної політики Балтії полягають у підтриманні позитивного ефекту інтеграції при мінімізації регуляторних втрат, адаптації енергоємних секторів до вуглецевих стандартів ЄС, залученні інвестицій у “зелені” технології та забезпеченні синергії між інституційними й екологічними вимірами інтеграції.

Для аналізу освоєння нових експортних ринків за умов посиленої світової конкуренції Балтійськими країнами на основі поєднання GIS/мережевого аналізу транспортної доступності та гравітаційної моделі зовнішньої торгівлі, у роботі проведено комплексне оцінювання транспортно-логістичної доступності Балтійських країн до основних торговельних партнерів ЄС. За результатами якого встановлено, що новими ринками збуту для Балтії в умовах глобальної конкуренції стали: Центральна Європа (Польща, Чехія, Словаччина) завдяки Rail Baltica та TEN-T-коридорам; Західна Європа (Німеччина, Нідерланди, Бельгія) через покращену логістику й портову інтеграцію; Північна Європа (Фінляндія, Швеція) через мультимодальні «північні мости» Балтійського моря. Сумарно, TEN-T і пов’язані програми сприяли збільшенню експорту Балтії на 4,5-5 % у середньому та підвищенню конкурентоспроможності регіону, який із периферійного перетворюється на інтегрований «північний міст» ЄС, що поєднує Скандинавію, Центральну та Західну Європу в єдину логістичну систему.

У роботі обґрунтовано стратегічні напрями вдосконалення зовнішньоторговельної політики країн Балтії в рамках ЄС на підставі комплексного оцінювання впливу інтеграційних механізмів ЄС на двосторонні торговельні потоки країн Балтії та транспортно-логістичної доступності країн Балтії до основних торговельних партнерів ЄС.

На підставі дослідження інституційних, цифрових, логістичних і екологічних аспектів розвитку зовнішньоторговельної політики країн Балтії в

рамках ЄС розроблено науково-практичні рекомендації щодо реалізації основних стратегічних напрямів вдосконалення зовнішньоторговельної політики України, що враховують адаптацію передового досвіду країн Балтії в рамках ЄС та ґрунтуються на системному поєднанні інституційної, цифрової, логістичної й «зеленої» інтеграції, а також передбачають розроблення концептуальної моделі гармонізації зовнішньоторговельної політики України з *acquis* ЄС, яка охоплює три взаємопов'язані контури: регуляторний, інфраструктурний та ринковий.

Науково-практичні розробки та рекомендації дисертаційної роботи впроваджено в роботі Управління економіки та розвитку інфраструктури Жмеринської міської ради під час підготовки аналітичних матеріалів з питань розроблення основних напрямів зовнішньоекономічної діяльності регіону (довідка №01-2025/4517 від 27.11.2025 р.), у Воєнній академії імені Євгена Березняка при викладанні окремих освітніх компонентів циклу нормативної підготовки здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня (довідка №222/ВА/2078 від 03.12.2025 р.), у практичній діяльності ТОВ «ХОРСТЕХ» (довідка №0198-11 від 21.11.2025 р.), а також Харківським національним університетом імені В. Н. Каразіна при викладанні дисциплін «Теорія і практика зовнішньої торгівлі» та «Сучасний спільний ринок країн ЄС» (довідка № 0201/320 від 13.02.2026 р.).

Ключові слова: країни Балтії, зовнішньоторговельна політика, конкурентоспроможність, зовнішньоторговельні відносини, європейська інтеграція, іноземні інвестиції, міжнародна торгівля, зовнішня торгівля, експорт, імпорт, сталий економічний розвиток, кластери, цифровізація торгівлі, економічне зростання, єдиний ринок ЄС.

ABSTRACT

Filippov O.M. Development of Foreign Trade Relations of the Baltic States within the European Union. – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 292 International Economic Relations – V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, 2026.

The dissertation is devoted to deepening the theoretical and methodological foundations of studying the development of foreign trade relations of the Baltic States within the European Union and to developing strategic directions for improving Ukraine's foreign trade policy, taking into account the experience of the Baltic countries.

As a result of the conducted research, it was established that foreign trade relations represent a complex integrative category formed at the intersection of economic, legal, and political sciences. Their essence lies not only in the processes of exchanging goods and services across national borders but also in forming a system of economic, legal, and institutional linkages among multinational actors under conditions of global interdependence. The modern interpretation of foreign trade relations reflects both traditional forms of material exchange and new manifestations of interaction in the digital economy, services, and cross-border data flows.

A historical and theoretical analysis of the evolution of approaches to understanding foreign trade relations demonstrated that throughout the development of economic thought – from classical political economy to modern theories of digital globalization – the essence of this category has undergone substantial transformation. The initial perception of international trade as a zero-sum exchange of resources has gradually evolved toward the recognition of mutually beneficial cooperation, expansion of trade to include intangible assets, and awareness of the critical role of institutional factors in shaping countries' international competitiveness.

Based on the conducted content analysis, the author proposes a definition of foreign trade relations as a system of economic interactions among states, business entities, and households oriented toward the exchange of goods, services, capital, and data across national borders, operating within global institutional norms. This definition reflects current transformations in the world economy, emphasizes the importance of

digitalization and integration processes, and creates methodological prerequisites for further research in the field of international economic relations.

Taking into account the advantages and shortcomings of the analyzed approaches to the formation of the EU Single Market, conceptual foundations for studying its development as a key factor of economic integration and foreign trade policy have been elaborated. Their implementation involves: systematizing the evolution of Single Market concepts; improving methodological tools by combining neoliberal, institutional, and structuralist approaches; developing a structural-logical scheme of institutional support for the Single Market; deepening scientific understanding of the mechanisms for realizing the four freedoms through identifying their institutional instruments, legal frameworks, and national implementation specifics; clarifying the role of modern strategic initiatives and key challenges to their realization; developing a generalized model of the Single Market's impact on the EU's common trade policy; and justifying institutional and organizational mechanisms to address existing problems – thereby strengthening the EU's resilience and competitiveness.

It was determined that methodological approaches to studying foreign trade relations in the context of integration processes are multifaceted and have evolved along with economic science. The most significant among them are the neoliberal, institutional, structuralist, historical–evolutionary, regionalist, and systemic approaches. Each provides a distinct methodological framework for assessing integration effects, offering formal models, quantitative indicators, and empirical tools. However, none alone ensures comprehensive evaluation, necessitating an integrated approach tailored to the research object, data availability, and analytical goals.

Generalization of the findings revealed that studying the development of foreign trade relations of the Baltic States in the context of integration processes requires a comprehensive methodological approach combining systemic analysis of integration prerequisites, institutional transformation assessment, modeling of integration effects, empirical modeling of trade flows, and strategic forecasting. Such an approach enables quantitative evaluation of EU membership effects on trade dynamics, identification of

structural transformations, and projection of future integration prospects under global challenges.

The analysis of the prerequisites and stages of foreign trade development in the Baltic States confirmed that their integration into the European Single Market became a key growth driver, providing access to broad resources and infrastructure development. The Baltic States effectively leveraged this experience to build efficient economic models within the EU.

The dissertation proposes theoretical and methodological foundations for studying the dynamics and structure of the Baltic States' foreign trade after EU accession through the development of an integrated competitiveness assessment system combining structural–dynamic and index-based approaches. It is based on harmonized export–import time series across seven major SITC Rev.4 product groups, incorporating global market shares, comparative advantage indices, openness indicators, trade balance ratios to GDP, and concentration metrics.

Calculations based on the proposed framework demonstrate that, after joining the EU, the Baltic States rapidly intensified their foreign trade and deeply integrated into the Single Market. The peak growth phase of the early 2020s has since stabilized. Structurally, Lithuania shifted from fuel dependence to processing, chemical, and agri-food sectors; Latvia established a more balanced profile focusing on machinery, food, and chemicals; Estonia maintained a stable technological specialization with a predominance of machinery. Trade geography increasingly aligns with the intra-European “core,” oriented toward Central and Northern European partners, while the role of eastern directions significantly declined after recent geopolitical shifts. Export concentration in Estonia is decreasing, enhancing its resilience, whereas Latvia's import concentration remains elevated despite broader export diversification. Overall trade openness remains high and cyclical: following a wave of expansion linked to price and logistics shocks, trade flows partially adjusted to more stable trajectories. Trade balances remain mostly negative, though Lithuania approaches equilibrium more frequently; Estonia maintains relative balance, while Latvia continues to show import prevalence. The real economies of all three countries have grown faster than the EU

average, with forecasts suggesting a gradual transition to a moderate growth plateau. The Baltic region thus emerges as an open, EU-oriented economic subsystem that remains sensitive to external shocks yet demonstrates increasing diversification and trade resilience.

Based on the study of the role of foreign direct investment (FDI) in the development of the Baltic States' foreign trade, a scientific–methodological toolkit was developed to examine the FDI–trade relationship for each country through the construction of PPML gravity models with full exporter×year and importer×year fixed effects and within-transformation of lagged variables.

Applying this toolkit demonstrated that FDI and trade in the Baltic States are complementary: investment growth amplifies trade flows, though the intensity varies across countries (strongest in Lithuania, balanced in Estonia, moderate in Latvia) and channels (inward FDI enhances productivity and value-chain integration, while outward FDI supports market expansion and regional investment multiplication). Temporally, investment–trade intensity peaked in the mid-2010s and declined after 2014 due to geopolitical shocks. Spatially, trade remains concentrated around the European “core” (Germany, Poland, Scandinavia) with growing U.S. and Chinese directions and a sharp contraction of Russian ties. Infrastructure programs (TEN-T, CEF, ERDF, InvestEU) indirectly strengthen the FDI–trade link by reducing transaction costs and improving market access. Politically, this implies supporting outward FDI in logistics, machinery, and IT, deepening TEN-T cooperation, and targeting key markets in the EU, U.S., and China.

The study of current challenges in the Baltic States' foreign trade policy showed that their external economic policy is shaped by the interplay of EU integration mechanisms spanning monetary-financial (Eurozone) and spatial-institutional regimes (Schengen Area, Single Market). Meanwhile, new EU regulatory tools such as CBAM and CSRD introduce both challenges and opportunities for trade transformation, necessitating quantitative evaluation of their effects on the export-import dynamics of Estonia, Latvia, and Lithuania.

To quantitatively assess the impact of EU integration regulations (Eurozone, Schengen, Single Market, CBAM, CSRD) on the Baltic States' bilateral trade, a structural gravity model with exporter×year and importer×year fixed effects was employed. The results confirm that spatial proximity, institutional integration, and FDI remain key growth drivers, while sustainability-oriented regulations are emerging as a new filter of competitiveness. The main challenges for Baltic trade policy include maintaining positive integration effects while minimizing regulatory losses, adapting energy-intensive sectors to EU carbon standards, attracting “green” investment, and ensuring synergy between institutional and environmental dimensions of integration.

To explore the development of new sales markets under intensifying global competition, the dissertation combines GIS/network transport accessibility analysis with a gravity model of external trade, providing a comprehensive assessment of the Baltic States' logistical connectivity to key EU partners. The results indicate that new markets have emerged in Central Europe (Poland, Czechia, Slovakia) via Rail Baltica and TEN-T corridors; Western Europe (Germany, Netherlands, Belgium) through improved port and logistics integration; and Northern Europe (Finland, Sweden) through multimodal “northern bridges” across the Baltic Sea. Collectively, TEN-T and related programs have increased Baltic exports by roughly 4-5% on average and strengthened the region's competitiveness, transforming it from a peripheral zone into an integrated “northern bridge” connecting Scandinavia, Central, and Western Europe within a unified logistics system.

The dissertation substantiates strategic directions for improving the Baltic States' foreign trade policy within the EU based on comprehensive assessment of integration mechanisms' effects on bilateral trade and transport-logistics accessibility.

Based on the study of institutional, digital, logistical, and environmental aspects of Baltic foreign trade policy within the EU, scientific and practical recommendations have been developed for implementing strategic directions to enhance Ukraine's foreign trade policy. These recommendations draw upon the Baltic experience within the EU and are founded on the systemic combination of institutional, digital, logistical, and “green” integration, proposing a conceptual model for harmonizing Ukraine's

foreign trade policy with the EU acquis that encompasses three interconnected dimensions: regulatory, infrastructural, and market.

Scientific and practical developments and recommendations of the dissertation work were implemented in the work of the Department of Economy and Infrastructure Development of the Zhmeryn City Council during the preparation of analytical materials on the development of the main directions of foreign economic activity of the region (reference No. 01-2025/4517 dated 11/27/2025), at the Yevhen Bereznyak Military Academy when teaching individual educational components of the cycle of normative training for applicants for higher education of the second (master's) level (reference No. 222/BA/2078 dated 12/03/2025), in the practical activities of LLC "KHORSTECH" (reference No. 0198-11 dated 11/21/2025), as well as by the V. N. Karazin Kharkiv National University when teaching the disciplines "Theory and Practice of Foreign Trade" and "Modern Common Market of the EU Countries" (reference No. 0201/320 dated 13/02/2026).

Keywords: Baltic countries, foreign trade policy, competitiveness, foreign trade relations, European integration, foreign investments, international trade, foreign trade, export, import, sustainable economic development, clusters, digitalization of trade, economic growth, EU single market.